

DEZINFORMACIJE I OBRAZOVANJE

AUTOR:
SVETLANA JOVETIĆ KOPRIVICA

Ovaj projekat finansira Ambasada SAD u Podgorici. Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koji su ovdje izneseni su stav autora i ne odražavaju nužno stav Stejt dipartmenta/Vlade SAD.

AUTOR:
SVETLANA JOVETIĆ KOPRIVICA

DEZINFORMACIJE I OBRAZOVANJE

PODGORICA, SEPTEMBAR 2023.

SADRŽAJ:

UVOD	4
OBRAZOVNE REFORME U CRNOGORSKOM OBRAZOVANJU I NJIHOV DANAŠNJI „EHO“	5
UTICAJ DEZINFORMACIJA NA MLADE	8
POTPUNI OBUHVAT ĐAKA I NASTAVNIKA KAO JEDNO OD MOGUĆIH RJEŠENJA	9
MOGUĆA RJEŠENJA	10
IZVORI I LITERATURA	12

UVOD

Nije moguće pouzdano utvrditi na koji način dezinformacije utiču na svakog pojedinca uzrasta od 12 do 18 godina, ali ono što sigurno znamo jeste da mladi u Crnoj Gori, gotovo, da ne koriste tradicionalne medije, odnosno u svom pametnom telefonu pronalaze sve što ih interesuje. Mladi žive svoj „vijek informisanosti“, dok prenosioci/ prenositeljke znanja žive svoj „vijek temeljno sticanih znanja uz zagrijanu stolicu“. U tom kontekstu obrazovni sistem ne samo da „kaska“ već biva na „izdisaju“. Lako dostupni, zanimljivo oblikovani medijski sadržaji najprije grabe pažnju mladih, zatim snažno utiču na njihove emocije, na tom putu postaju im lako dostupna uvjerenja, vrijednosti i mišljenja mladih. Jasno je da na ovoj linearnoj putanji vrhunac uticaja biva ponašanje. Određena ponašanja u periodu odrastanja okupljaju istomišljenike ili većinu onih koji prihvataju određena ponašanja kako bi se osjetili prihvaćenima.

Mediji su preuzeli vaspitnu ulogu roditeljima i školi i sve ukazuje na to da govorimo različitim jezicima, sve vrijeme „izgubljeni u prevodu“. Prostor djelovanja ostaje čist samo za one rijetke entuzijaste koji postavljaju pitanja mladima, autentično zainteresovani za njihove vrijednosti. Riječ je o nastavnicama i nastavnicima koji se ne plaše da na postavljeno pitanje odgovore: “Ne znam, ali bih volio/voljela da mi pomogneš da istražimo i zajedno dođemo do odgovora“.

Mladi s lakoćom razvijaju digitalne kompetencije i vrlo jednostavno dolaze do informacija, ali složene kompetencije kritičkog sagledavanja medijskog sadržaja još uvijek im nijesu dostupne. Prilikom realizovanja brojnih obuka uzrasta od 7 do 14 godina, gotovo sva djeca vjeruju da je informisanje osnovna funkcija medija, rijetki su oni koji prepoznaju tehnike ubjeđivanja u kreiranju medijskog sadržaja, a još rjeđi oni koji mogu da utvrde na koji način medijski sadržaji njeguju stereotipe i manipulišu masom. Djeca koja ovladavaju programerskim vještinama, veoma sposobna u kreiranju vizuelnih i auditivnih sadržaja, rijetko mogu da objasne principe funkcionisanja algoritama i na koji način određena informacija traži određenog korisnika ostvarujući na taj način svoju svrhu, na prvom mjestu profit. Isto tako, podstaknuti na razmišljanje ne mogu samostalno da povežu profit i moć. Kada govorimo o njihovom potencijalu da prepoznaju moć sopstvenog izbora nakon što postanu punoljetni, možemo reći da je njihovo kritičko promišljanje limitirano.

Posljednja decenija je pokazala da intenzivno širenje manipulativnih sadržaja, dezinformacija, govora mržnje, teorija zavjere u potpunosti mijenja sistem vrijednosti mladih ljudi, temeljno utiče na njihove odluke, a kao takvi bivaju glasačko tijelo koje bira u ime svih nas.

OBRAZOVNE REFORME U CRNOGORSKOM OBRAZOVANJU I NJIHOV DANAŠNJI „EHO“

Obrazovne reforme počinju 2000. godine, u periodu do 2008. godine reformom predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja kreirane su izmjene postojećih zakonskih rješenja u cilju decentralizacije obrazovnog sistema i podizanja kvaliteta obrazovanja. Reforma je nastala radi „oblikovanja obrazovnog sistema koji će rezultirati stvaranjem znanja za lični i društveni razvoj“ kako je definisano *Knjigom promjena*.

Od tada do danas, donosioci obrazovnih politika u posljednjih dvadeset godina kontinuirano sprovode reforme obrazovanja, od kojih su mnoge imale smisla i značaja, ali isto tako mnoštvo je onih koje su bile neuspješni pokušaji dokazivanja vrline. Sve dosadašnje reforme prenebregavaju činjenicu da budući nastavnici/nastavnice bivaju prosječni đaci koji nijesu uspjeli da upišu željeni fakultet. Prosječni studenti koji imaju tu vrstu frustracije na samom početku najčešće radni vijek u učionici ne doživljaju kao lični rast i razvoj već doživljavaju stagnaciju na skromno plaćenom poslu. Riječ je o poslu prosvjetnog radnika/radnice, ali ne o pozivu. Pozivu koji podrazumijeva određene supermoći. Takve supermoći mijenjaju budućnost jedne zemlje. Čini se da na trenutak svi zaboravljaju da pripadaju trećoj, u najboljem slučaju četvrtoj pismenoj generaciji. Obrazovanje se obračunalo sa „krvnom osvetom“, obrazovanje je istrijebilo visoku stopu smrtnosti odojčadi, obrazovanje je utišavalo puške i topove i pojačavalo tonove koncertnih dvorana. Obrazovanje je složen i dugotrajan proces na nivou individue koja usvaja znanja, vrijednosti, vrline i vještine, a masovnošću postaje još složeniji. Obrazovanje, zahtijeva, duboka i dalekosežna promišljanja i zagledanost u svjesnija, moćnija, pravednija društva.

Godine 2008. Crna Gora je bila, pored Slovenije, prva zemlja koja je uvela Medijsku pismenost kao izborni predmetni sadržaj u tadašnjih deset gimnazija. Đaci opšte gimnazije su bili u prilici da biraju Medijsku pismenost u II ili III razredu srednje škole, sa nedjeljnim fondom od dva časa sedmično. Interesovanje za predmetne sadržaje uvijek je zavisilo od atmosfere koju kreira školska uprava. Pokazalo se da pojedini nastavnici nijesu bili u prilici da promovišu i zagovaraju ove važne vještine kod učenika drugih odjeljenja koja su im bila nedostupna, pa je tek u rijetkim prilikama broj đaka koji biraju ovaj predmet rastao. Za primjer možemo uzeti školske godine 2016/17 kada ovaj predmet bira 164 učenika/ca, već godinu kasnije 2017/18 svega 60 učenika/ca na nivou zemlje. Od tada do danas, zanemarivana je činjenica da ove škole upisuju đaci koji su zavrijedili izvanredan uspjeh u osnovnoj školi, ali dvostruko više đaka upisuje srednje stručne škole. Oni su diskriminirani samom nemogućnošću izbora, a dalekosežne posljedice koje možemo naslutiti jeste da je to dvostruko više punoljetnih građana koji nijesu bili u prilici da razviju „zdravu skepsu“, kojima je moguće manipulirati a čiji glas na parlamentarnim izborima ima jednaku moć.

Deset godina kasnije, studenti Fakulteta političkih nauka bili su prvi put u prilici da izučavaju ove sadržaje, a znamo da sa tog fakulteta izlaze budući novinari, mladi ljudi od čijeg kritičkog promišljanja zavisi na koji način će biti ostvareno pravo građanki i građana ove zemlje na tačno i blagovremeno informisanje.

Nakon pritisaka izvršenog od strane civilnog sektora, uz podršku motivisanih pojedinki i pojedinaca zaposlenih u obrazovnom sistemu, došlo je do uvođenja Medijske pismenosti kao izbornog predmeta koji pripada završnom ciklusu osnovnoškolskog obrazovanja (VII, VII,IX) razred. Zavod za školstvo je ovim povodom organizovao mnoštvo obuka za koje su zaposleni u obrazovanju pokazali interesovanje. O brojkama i učincima će biti moguće govoriti po završetku 2023/24 godine.

Ipak, ono što sa sigurnošću znamo dosadašnje reforme obrazovanja su dovele do toga da dvostruko više učenika od 14 do 18 godina nema nikakvog kontakta sa muzikom i likovnom umjetnošću od završetka osnovnoškolskog obrazovanja, osim ukoliko su upisali muzičku, odnosno likovnu srednju školu. Zakinuti za ovu vrstu njegovanja vrline, teško mogu razumjeti kako bi se valjalo odnositi prema kulturnoj baštini i kako odoljeti potrebi ispisivanja grafito problematičnog sadržaja na zidu neke institucije ili postamentu nekog spomenika. Čime ćemo mjeriti obrazovnu reformu ako ne time?

Kakvom društvu doprinosi obrazovanje ako iz srednjoškolske klupe izlaze nasilnici koji svega par godina nakon posljednjeg školskog zvona bivaju počinioci femicida, odnosno žrtve femicida?! Koja škola nije uspjela da stvori „otklon“ prema selektivnom abortusu nakon provjere pola djeteta? Kojim vrijednostima su vođeni kreatori „live prenosa“ ugnjetavanja nastavnice za vrijeme trajanja školskog časa, masovnog ubistva u školi, oduzimanja života partnerki?! Iz koje učionice izlaze „followeri“ ovakvih sadržaja?! Ko je i kada pomenuo na časovima Geografije, Fizike, Francuskog jezika ili bilo kojeg drugog predmeta, kakve mogu biti posljedice određenih činjenja, odnosno nečinjenja?!

Mladi u Crnoj Gori su izloženi medijskim sadržajima iz neposrednog okruženja, pored mnoštva sadržaja koje su im u globalizacijskim okolnostima potpuno dostupne na engleskom jeziku. Ipak, veoma je nizak procenat onih koji imaju vještinu samostalnog donošenja odluke što jeste, a što nije prihvatljivo mišljenje i ponašanje.

Ono čemu svjedočimo u grupama mladih čija interesovanja zaokuplja sport u jednom trenutku podsjeća na navijačke usklrike devedesetih, očigledno je da nemaju svijest o tome da se služe govorom mržnje, da je isti kažnjiv i da narušava ljudska prava.

Ovakvo stanje korespondira sa neuspjesima koje crnogorski đaci pokazuju na međunarodnim takmičenjima, ali i sa činjenicom da je Crna Gora na 52. mjestu od 79 zemalja učesnica PISA testiranja.

Iskustva zemalja (Japan, Kina, Finska, Estonija) čiji đaci pokazuju izvrsne rezultate na PISA testiranjima pokazuju da je „ključ“ valjanog obrazovanja u rukama države. Tačnije, nastavničke fakultete upisuju najbolji među najboljima jer znaju da će na taj način sebi obezbijediti bezbjednu budućnost u društvu mladih. Njihov uspjeh mjeren je sposobnostima đaka čije im je obrazovanje povjereno. Težište cjelovitog uspjeha vide u osloncu na sopstvene snage.

Dakle, jasno je da valjanu ekonomiju kreiraju vrhunski ekonomski stručnjaci, oni ne nastaju u prosječnim školama, koje pohađa više stotina đaka a koje imaju jedan ili nijedan kabinet sa odgovarajućom informatičkom opremom, njima ne predaju prosječni nastavnici čije ekonomske prilike ne dozvoljavaju napuštanje zemlje u trajanju od nedelju dana, niti odlazak na studijska putovanja i širenje vidika. U takvim školama rukovodilačke pozicije nemaju politička određenja, niti je učionica uporište različitih ideoloških uvjerenja.

Većinu zaposlenih u crnogorskom obrazovanju čine lica koja su bila limitirana sticajem mnoštva okolnosti da svoje vidike značajnije prošire. Među rijetkima su oni koji su korisnici stipendija, koji su imali priliku da iskustveno otkrivaju benefite obrazovanja izvan granica zemlje u kojoj su rođeni, odrastali i školovali se. Učitelji/ce, nastavnici/ce, profesori/ce koji su, gotovo, sasvim napustili crnogorske obrazovne institucije birani su meritokratskim principa kao daroviti u višečlanim porodicama. Njihov je poziv podrazumijevao priznanje i poštovanje.

S druge strane, sada i ovdje, svjedočimo klonuću obrazovnih potencijala, posustajanju poštovanja zakonskih regulativa koje se odnose na oblast obrazovanja, nezadovoljstvu učenika/učenica onim što škola pruža, roditelja time što djeca postižu, demotivaciji nastavnica/nastavnika, nedostacima vizija rukovodilačkih struktura i najzad ministrima/ministicama kojima je povjereno više od 13.000 zaposlenih, 168 osnovnih škola, 70 157 učenica i učenika osnovnoškolskog uzrasta, 55 srednjih škola, 24 970 srednjoškolki i srednjoškolaca, a koji pokazuju nedovoljnu svijest o odgovornosti koju ove brojke sa sobom nose. Nedovoljna svjesnost očigledna je kod onih koji se olako prihvataju ove funkcije i prvo za šta se opredjeljuju su brojna kadrovska razrješenja i postavljanja na rukovodeće funkcije, ili kako je to svima poznato prilikom čestih formiranja Vlada, političke partije ovo Ministarstvo smatraju nekom vrstom neadekvatne ponude. Ukoliko ne bi postojali drugi parametri društvenih kretanja u Crnoj Gori, gore navedeni bi svakako bio dovoljan za dublje preispitivanje perspektive građanki i građana Crne Gore.

UTICAJ DEZINFORMACIJA NA MLADE

Prije nepune dvije godine saznali smo da, prema zvaničnom istraživanju Ipsosa podržanom od strane Ambasade Velike Britanije i kancelarije Unicefa u Crnoj Gori, trećina građanki i građana naše zemlje vjeruje u teorije zavjere. Među njima prednjače oni koji su često izloženi lažnim informacijama. Nije teško zaključiti da posebno mjesto pripada mladima čija dnevna aktivnost na društvenim mrežama odavno prelazi 8 sati u toku jednog dana.

Nedovoljno razvijen kritički potencijal odnosi se na zdravlje mladih ljudi jer po sopstvenom svjedočenju, o čemu govore iskustva iz učionice, reklamiranje bilo kojeg proizvoda od strane influensera dovoljan su razlog da isti naruče, plate i nanesu na svoju kožu. Na pitanje da li su ovim povodom konsultovali nekoga, izabranog ljekara, dermatologa, roditelje ili bilo koju stariju osobu svi odgovaraju da o nečemu sličnom nijesu ni razmišljali. U tom pravcu razvijaju svoj odnos prema polno prenosivim bolestima, vakcinaciji protiv bilo koje bolesti, o čemu govori visoki skepticizam kada je u pitanju vakcinacija maturanata, dakle mahom punoljetnih osoba. Na pitanje da naprave paralelu uticaja online informacija na stvarni i realni život, većina mladih ne može da uspostavi jasnu razliku između virtuelnog i empirijskog prostora. Zakonitosti funkcionisanja jednog, vrlo često smatra zakonitostima funkcionisanja drugog oblika postojanja.

Nemoć uspostavljanja jasnih granica dovodi do mnoštva problema sa mentalnim zdravljem mladih. Dezinformacije često utiču na samoprocjenu mentalnog stanja, ali i na pristup eventualnom odlasku psihologu ili psihijatru. U tom smislu, vrlo često dolazi do donošenja odluka o kojima ne informišu svoje najbliže okruženje, ne konsultuju odrasle i smatraju da je odlazak stručnjaku neka vrsta slabosti zbog koje osjećaju stid.

Upotrebom različitih filtera na društvenim mrežama čiji su korisnici mahom mladi, dolazi do oblikovanja medijskog sadržaja koji više ne odgovara istini. Uzimajući u obzir rizik izazivanja poremećaja samopoštovanja i samopouzdanja kod mladih, u zemljama poput Francuske ili Norveške, obavezno je naglasiti da je određeni sadržaj pretrpio obradu.

POTPUNI OBUHVAT ĐAKA I NASTAVNIKA KAO JEDNO OD MOGUĆIH RJEŠENJA

Brojke navedene u uvodnom dijelu koje su sklone promjenama, kako zbog stanovništva na sjeveru Crne Gore koje pokazuje sklonost migracijama u posljednjih nekoliko decenija, ali i zbog osjetnog pada nataliteta, nije jednostavno obuhvatiti obukama Medijske pismenosti. Ali, svakako, nije nemoguće. Ukoliko bi u školama postojala spremnost da se preuzimanja odgovornosti za sve što škola jeste ili bi trebalo da bude, ovakve obuke bi bilo moguće organizovati. Naime, zaposleni su dužni da demonstriraju opredijeljenost na cjeloživotno učenje.

Rukovodioci/rukovoditeljke škole su dužni da predaju Godišnji plan razvoja škole i mogu predvidjeti troškove angažovanja stručnjaka iz ove oblasti u trajanju od 16 sati, kako bi Medijsku pismenost učinili dostupnom svojim zaposlenima. Uzmimo u obzir da su mnogi nastavnici/nastavnice već pohađali obuke organizovane od strane Zavoda za školstvo. Pomenutim razvojnim planom, predviđeno je formiranje Tima za praćenje kvaliteta realizacije nastavnog procesa u vaspitno-obrazovnim ustanovama, što bi značilo da u tim timovima moraju biti zaposleni koji u iskustvu imaju ovakvu obuku.

Teme kojima se bavi Medijska pismenost zanimljive su i dostupne, moguće ih je, ali i poželjno, sagledati iz različitih perspektiva. Naime, na ovu temu mnogo ima za reći nastavnik/ca Biologije koja ima svijest o uticaju dezinformacija na ishranu, zdravlje, odnos prema životnoj sredini; nastavnik/ca Geografije koji se teško nosi sa opovrgavanjem dokazanih naučnih činjenica od strane bilo koga ko je motivisan da kreira zanimljiv video na Tik-Toku; nastavnik/ca Istorije, Muzičkog vaspitanja ili Likovne kulture. Zbog toga je neophodno da zaposleni u prosvjeti i samostalno iniciraju obuku koja pokriva osnovne teme. Najzad, jedna od potencijalnih mogućnosti je i uvođenje Medijske pismenosti na svim studijskim programima, makar kao slobodni dio programskih sadržaja.

Ukoliko bi svi zaposleni u prosvjeti bili svjesni značaja ovih tema, služili bi se stečenim znanjima kao međupredmetnim temama.

Iako postojeći obrazovni kurikulumi imaju prilično zbijenu tematsku shemu i nije jednostavno obavezne sadržaje supstituisati drugim sadržajima, neophodno je inicirati vršnjačku edukaciju u školi. Jasno je da i đaci sa prosječnim postignućima poželeva da se nađu u ulozi edukatora. Formiranje ovakvih vršnjačkih timova moguće je na prilično ranom uzrastu. Bilo bi poželjno da donosioci obrazovnih politika razumiju da se na taj način podstiču i razvijaju socio-emocionalne vještine, suzbija i prevenira nasilje, inicira želja za postignućem.

U toku jedne školske godine, ovim obukama moguće je obuhvatiti i vaspitače u predškolskim ustanovama, u školama namijenjenim djeci sa razvojnim deficitima i poteškoćama. Dakle, fokusirani na jasno definisani cilj – a to je medijsko opismenjavanje lica koja rade u obrazovanju – mogli bismo doprinijeti unapređivanju kompetencija, razvijanju zdrave skepse u odnosu na plasirane medijske sadržaje, ali i razvijanju demokratskih kapaciteta.

MOGUĆA RJEŠENJA

SERTIFIKOVANE OBUKE ZA ZAPOSLENE U JAVNOJ UPRAVI, VOJSCI, POLICIJI, ZDRAVSTVU, SUDSTVU

Bilo bi neprimjereno smatrati odgovornima samo one koji su zaposleni u obrazovanju. Obuke iz oblasti Medijske pismenosti treba organizovati ne samo u obrazovanju, već u vojsci, policiji, zdravstvu, sudstvu, u svim lokalnim upravama, te u svim servisima javnih ustanova Crne Gore. Pri tome, ove obuke nijesu potrebne samo mladima, koji su digitalni urođenici, već zaposlenima različitih generacija. Najzad, ovo je oblast kojom jednako treba obuhvatiti lica sa visokom školskom spremom i lica sa nižom školskom spremom zaposlena u obezbjeđenju, npr. Centra za socijalni rad. Jasno je da bismo mogli postaviti pitanje koliko takve obuke mogu da koštaju i jednostavno dolazimo do zaključka da koštaju neuporedivo manje od liječenja, sudskih troškova, brojnih neprijatnosti.

SERVISI ZA LICA TREĆEG DOBA NA NIVOU LOKALNIH ZAJEDNICA

Pripadnici trećeg doba, tkzv. „srebrni surferi“ koji još uvijek njeguju izvjesni stepen povjerenja u medijski sadržaj dostupan putem tradicionalnih medija, zaslužuju kratke obuke koje će biti dopuna njihovom aktivnom starenju. Takva okupljanja bi osim medijskog opismenjavanja uticala na njihov osjećaj pripadanja, razmjenu iskustava.

INFORMACIJE IZ OBLASTI MEDIJSKE PISMENOSTI DOSTUPNE NA JAVNIM MJESTIMA

Ako jedna lokalna uprava odluči da obezbijedi besplatan prevoz žiteljima svoga grada, možemo računati da uz dobru volju mogu javne prostore učiniti korisnim. U tom smislu, kreiranje informativnih plakata na autobuskim stajalištima, domovima zdravlja, frekventnim prostorima parkova i šetališta, moglo bi imati smisla.

KREIRANJE JEDNOSTAVNIH APLIKACIJA U KAMPANJAMA VELIKIH KOMANIJA I KORPORACIJA

Pored toga, neophodno je pokrenuti odgovornost velikih kompanija na društvenu aktivnost tako što će na svojim zvaničnim sajtovima pored reklamnih banera pozivati korisnike da provjeravaju informacije. Ukoliko operateri mobilne telefonije bivaju u prilici da kreiraju aplikacije za mnoštvo usluga koje nude korisnicima, ne bi bilo nemoguće objaviti poziv za mlade stručnjake/stručnjakinje iz digitalnog svijeta koji će kreirati aplikacije koje podstiču razvoj Medijske pismenosti, odnosno podstiču potrebu traganja za istinitim i provjerenim informacijama.

MEDIJI – PROGRAMSKE SCHEME I SADRŽAJI KOJI PROMOVIŠU MEDIJSKU PISMENOST

Činjenica je da frakturisanju crnogorskog društva doprinose medijski sadržaji koji podrazumijevaju sve vrste manipulativnih kreativnih tehnika. Bez obzira da li je riječ o politici, sportu, kulturi, društvenim temama, u svojim eho-komorama jednako se kreću svi njeni građani i sve njene građanke, nezavisno od pola, uzrasta, socijalnog statusa.

Stoga, neophodno je govoriti na temu odgovornosti medija. Činjenica je da nije moguće precizno odrediti broj medija u Crnoj Gori, te brojke vrtoglavo rastu neposredno pred predsjedničke ili parlamentarne izbore, iako većina glasačkog tijela nije u stanju da precizno odredi što znači „biti bot“. Pored Agencije za elektronske medije, Instituta za medije Crne Gore, ali i samoregulatornih tijela čije je postojanje definisano Zakonom o medijima, neophodno je da svi lokalni i mediji sa nacionalnom frekvencijom, radio, televizija, portali u svoje programske sheme uključe segmente koji se tiču Medijske pismenosti. Da se istinski pozabave onim što jeste pravo građanki i građana na blagovremeno i istinito informisanje, da se odgovorno odnesu prema publici. Ovdje posebnu odgovornost ima Javni servis Radio-televizije Crne Gore. Nije dovoljno naglasiti da je sadržaj neprimjeren za uzrast ispod 12 godina, jer dugogodišnje iskustvo u radu sa djecom dozvoljava da odgovorno tvrdim – takva markacija može biti podsticaj upravo za gledaoce/gledateljke ispod 12 godina.

Stoga, kredibilni mediji, odgovorne uređivačke politike u svim segmentima programskih shema, bilo da su informativne, zabavne, rijetke naučne, treba da uključe kratke forme koje obrađuju važna pitanja iz oblasti medijske pismenosti.

Istinski stojim iza tvrdnje da su po ovom pitanju najviše uradile snage civilnog sektora, ali isto tako da bez obzira koliki napor ulagali pojedinci i grupe, dospijeće do ovoga cilja uključuje mnogo više vremena, novca i zalaganja od onoga koje do sada uloženo.

IZVORI I LITERATURA:

Meis portal

Informacioni sistem obrazovanja Crne Gore/ Školska statistika

Vodič za pisanje o dezinformacijama

Media Centar Sarajevo

Govor mržnje i dezinformacije u EU

Brankica Petković i Barbara Novak

Iskustva i perspektive Medijske i informacione pismenosti u obrazovnom sistemu Crne Gore

Pavle Pavlović, Brankica Petković, Sandra Bašić Hrvatinić

Priručnik za novinarstvo, lažne vijesti i dezinformacije

Julie Posetti, Cherilyn Ireton, Claire Wardle, Hossein Derakhshan, Alice Matthews, Magda Abu-Fadil, Tom Trewinnard, Fergus Bell, Alexios Mantzarlis

Analiza narativa koji sadrže govor mržnje i dezinformacije

Milica Bogdanović

Priručnik za etiku u online medijima

Aidan White

